

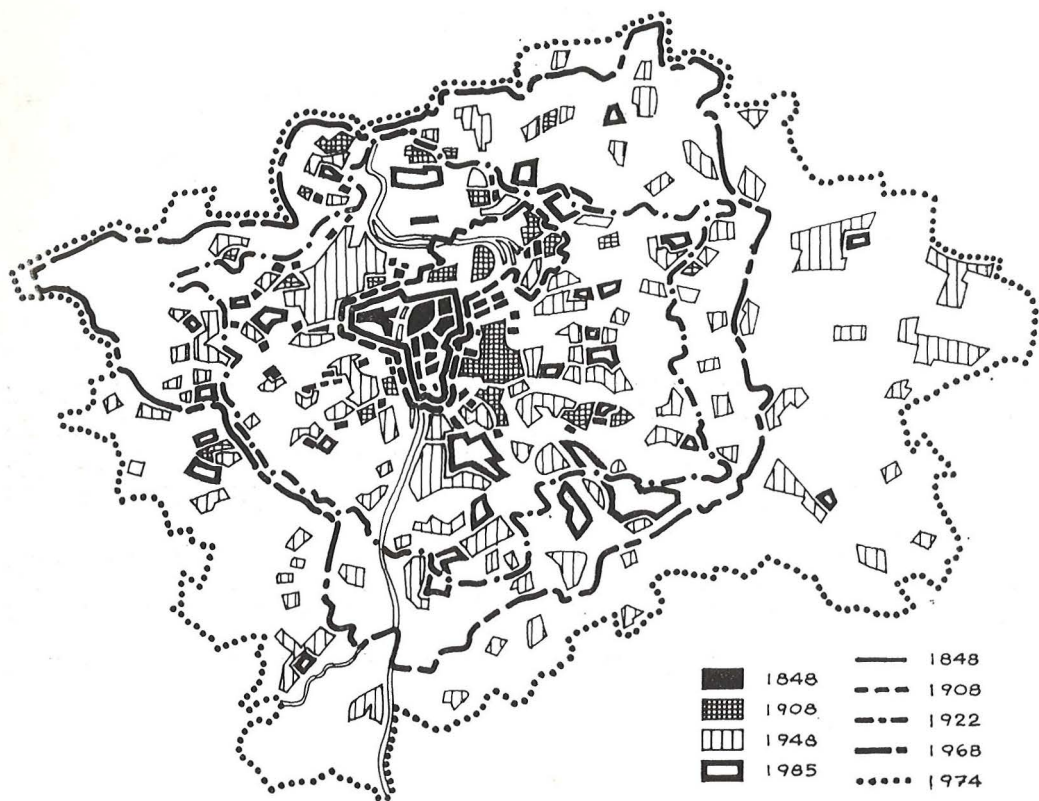
Dvě století pražského urbanismu

Nedávné výročí sloučení historických pražských měst (1784) je příležitostí ke zhodnocení významu této události, jejích příčin a širších politických a hospodářských souvislostí. Může však být zároveň podnětem pro pohled na urbanistický vývoj našeho hlavního města za uplynulá dvě století a pro pokus o zasazení tohoto pohledu do celkových tendencí evropské stavby měst.

Nelze přitom sledovat všechny peripetie tohoto dlouhého období a nezbyváá než se soustředit na omezený počet vybraných témat, která jsou pro vývoj velkých měst v 19. a 20. století nejpříznačnější.

Urbanistické zhodnocení si zaslouží již samo sloučení měst, které jako by potvrdilo vzájemné prostorové souvislosti kompaktního městského útvaru sevřeného po více než půl tisíciletí do pevného krunýře gotických hradeb a pak i barokního opevnění. Na rozdíl od některých dnes významných evropských měst nedošlo v Praze od středověku k rozšiřování o nové části a rozsáhlá renesanční, barokní i klasicistní výstavba a přestavba si musela nalézt místo uvnitř historických hradeb. Je zřejmé, že právě tato skutečnost je příčinou ojedinělé architektonické „nasycenosti“ pražského historického jádra, které bylo mnoha generacemi neustále obohacováno a cizelováno. Do značné míry to platí téměř i po celé 19. století, a to právě díky pozdnímu bourání hradeb, což se obvykle považuje za projev určité zaostalosti města. Ve skutečnosti však právě další existence Prahy v historických hranicích vedla k tomu, že i většina významných stavebních počínů té doby musela hledat – a většinou šťastně – své místo v tkáni historické městské dispozice. Klasickým příkladem je stavba Národního divadla, u něhož se v mistrovském Zítkově ztvárnění stala neobvyklá a obtížná lokalita jednou z příčin jeho jedinečného vyznění.

Pro velká evropská města 19. století byly charakteristickým rysem radikální asanační zásahy, průlomové nových uličních diametrů, prestižní budování monumentálních prospektů a růst reprezentačních nových čtvrtí. Každé město se snažilo přiblížit takovým vzorům, jako byly průlomové v Neapoli, se jménem prefekta Haussmanna spojovaná velkolepá soustava pařížských bulvárů, císařskou Vídeň reprezentující Ringstrasse, nové městské části do popředí se deroucího Berlína, velkorysý asanační plán historického Bruselu a podobně. Provinciální a hradbami sevřená Praha nemohla s těmito vzory soupeřit a pohlížela na ně s určitou závistí. Dnes však je zřejmé, že i tento nedostatek velkorysosti a „zaostalost“ za velkými vzory má určitý podíl na uchování charakteristického rázu města, který stále více oceňujeme. Na rozdíl od některých evropských měst nastupoval v Praze proces přetváření zvolna. Jeho počátečními

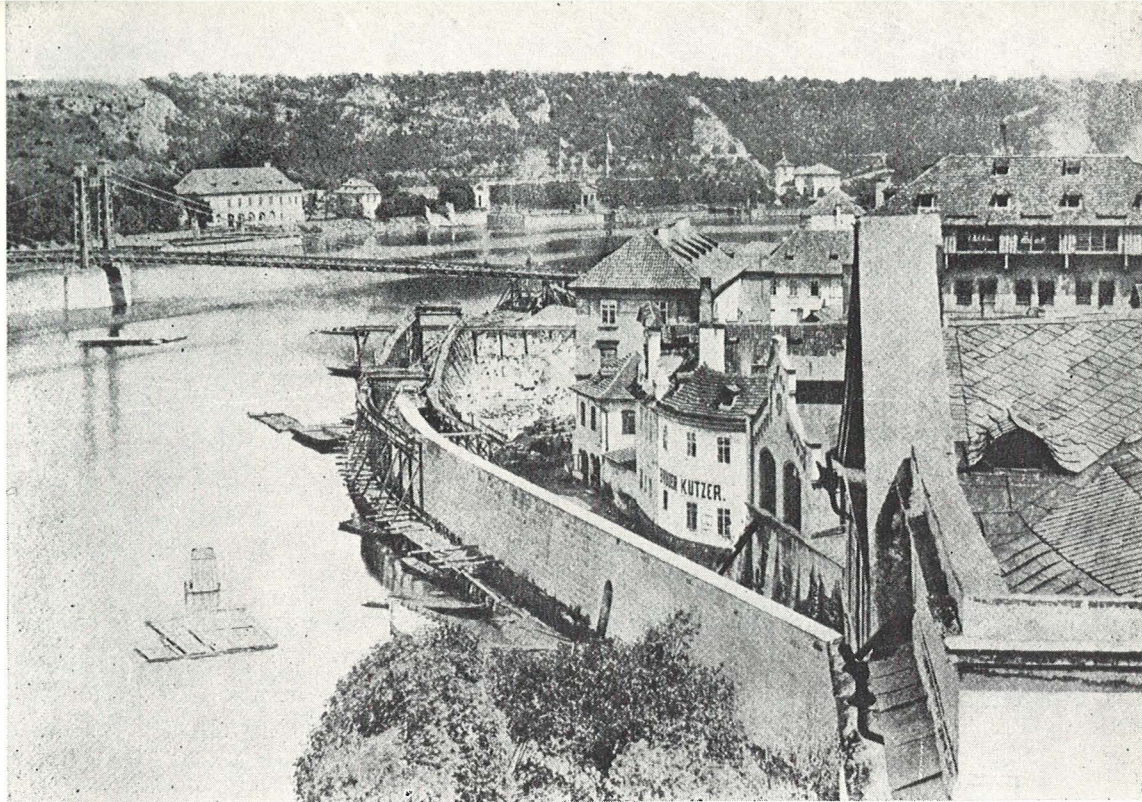

Vývoj správních hranic Prahy zřetelně vyjadřuje rozvoj města v posledních dvou stoletích

příznaky byly v první polovině 19. století paternalistické Chotkovy zásahy, kterým nemůžeme upřít při celkovém pohledu nejen velké pochopení pro svébytnost města a jeho potřeby, ale i koncepční záměr.

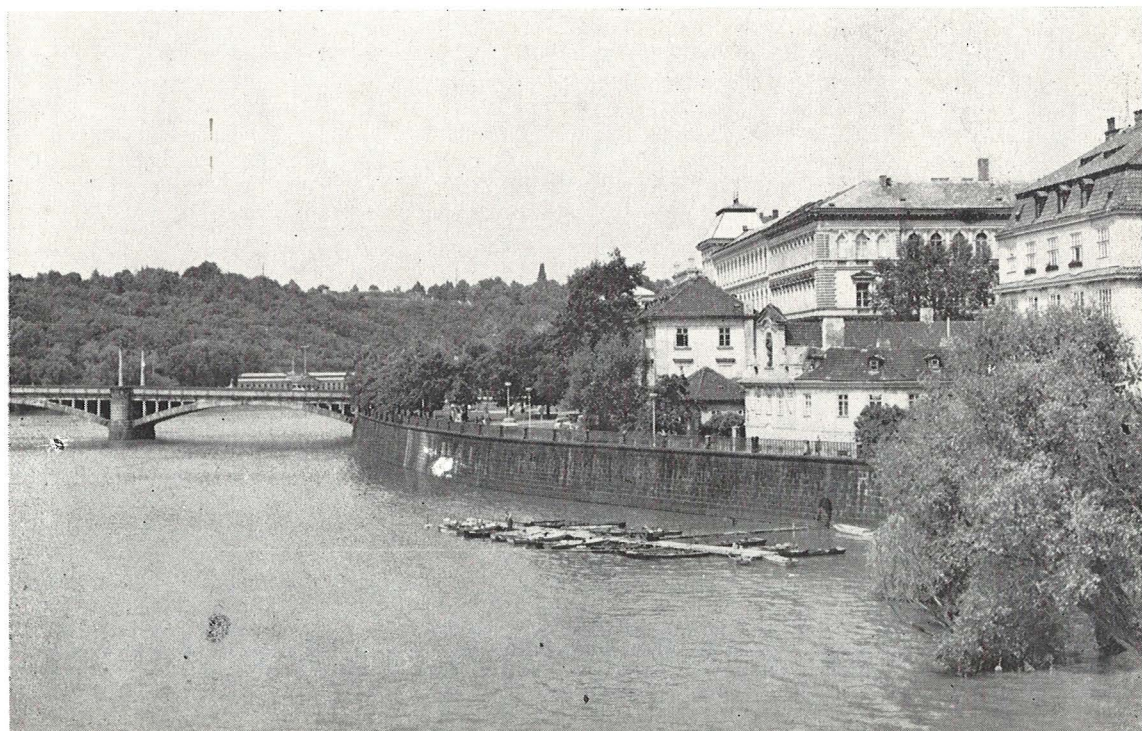
Samozřejmě i Praha se na samém sklonku 19. století nakonec dočkala své asanace, která vyústila ve vymezení dvou asanačních obvodů a ve vybudování alespoň jedné „asanační“ třídy, dnešní Pařížské. Oprávněně litujeme ztrátu a škodu, které tento zásah způsobil, avšak právě proto, že k němu došlo až v době, kdy se již obecně začaly oceňovat historické hodnoty měst, jak o tom svědčí boj tehdejší pražské veřejnosti proti „bestii triumphans“, byly škody poměrně malé. Díky tomu se již nemohly uskutečnit na zlomu 19. století zpracované asanační plány Prahy, jejichž realizované zlomky dostatečně dokládají neodčinitelnost ztrát, které by Praze přinesly.

Koncem 19. století postoupil evropský urbanismus do stadia, kdy se začaly zpracovávat celkové urbanistické plány měst, které byly mnohdy výsledkem mezinárodních soutěží obesílaných nejslavnějšími architektonickými osobnostmi té doby. I u nás si takové plány pořizovalo například Brno nebo Olomouc, ale Praha jen obtížně a v podstatě bezvýsledně

Výstavba nábreží začala před víc než stoletím zásadně měnit obraz města

Dnešní Alšovo nábreží

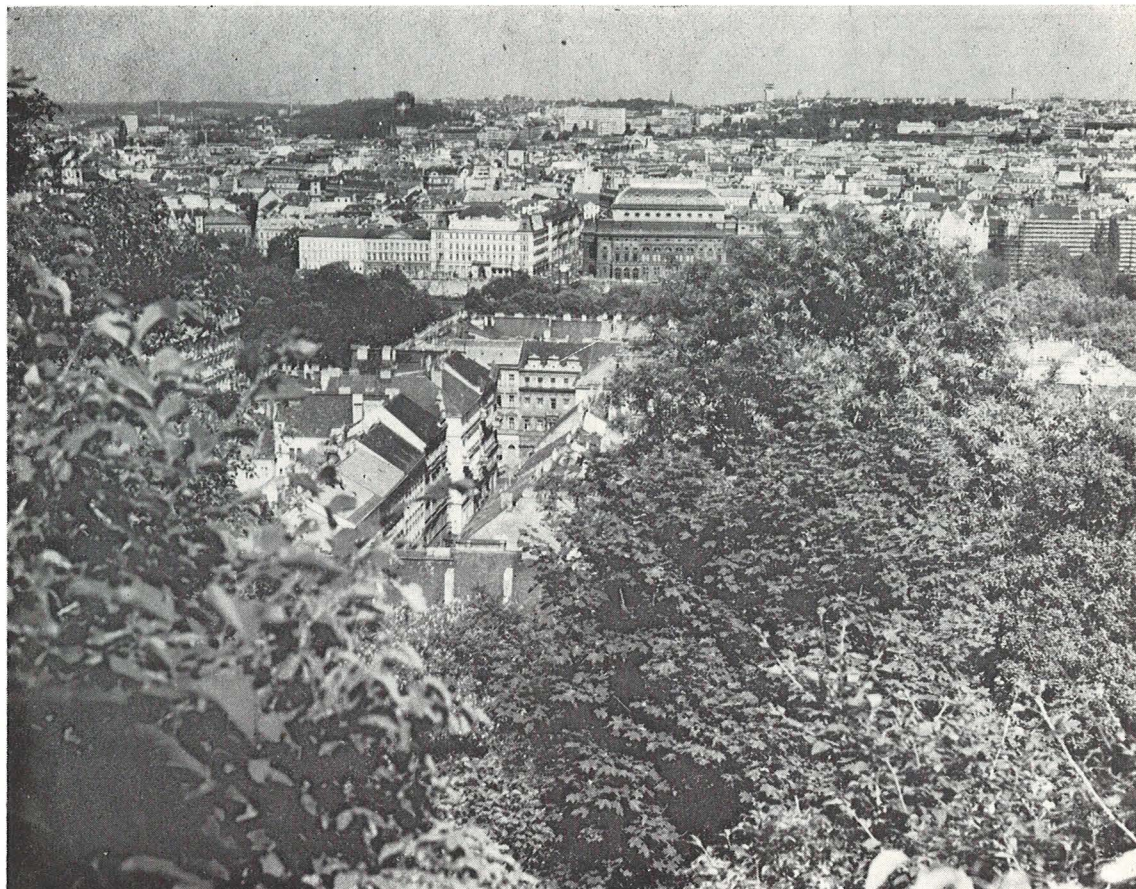

První významný novodobý architektonický soubor vyrostl na břehu Vltavy při řetězovém mostě, jehož pravobřežní předmostí vyvrcholilo stavbou Národního divadla

bojovala o připojení svých předměstí, tehdy již desetitisícových. V této souvislosti si nesporně zaslouží ocenění Pamětní spis stran upravení a rozšíření královského hlavního města Prahy, předložený roku 1873 ze Schulzova podnětu Spolkem architektů a inženýrů v Království českém, stejně jako o málo pozdější Pamětní spis o založení nových sadů, rozšíření Prahy a připojení sousedních obcí. Pokrokové náměty na celkový plán města, ochranu historického jádra a změnu stavebního řádu nemohly tehdy nalézt odezvu. Jsou však nesporně nejvýznamnějším dokladem českého urbanistického myšlení druhé poloviny 19. století, v mnohém dokonce předstihující obdobné zahraniční počiny, jako byly ze stejných let Baumeisterovy teze o rozšiřování a asanaci německých měst.

Do 20. století vstoupila Praha jako více než půlmilionová aglomerace, z níž však mělo vlastní město včetně Holešovic a Libně jen něco přes 200 000 obyvatel na rozloze 20 km². Nelze však popřít, že především připojení Holešovic a Buben v roce 1884, kdy město vlastně poprvé překročilo historické hradby, bylo pro hlavní město přínosem. Na jejich poměrně

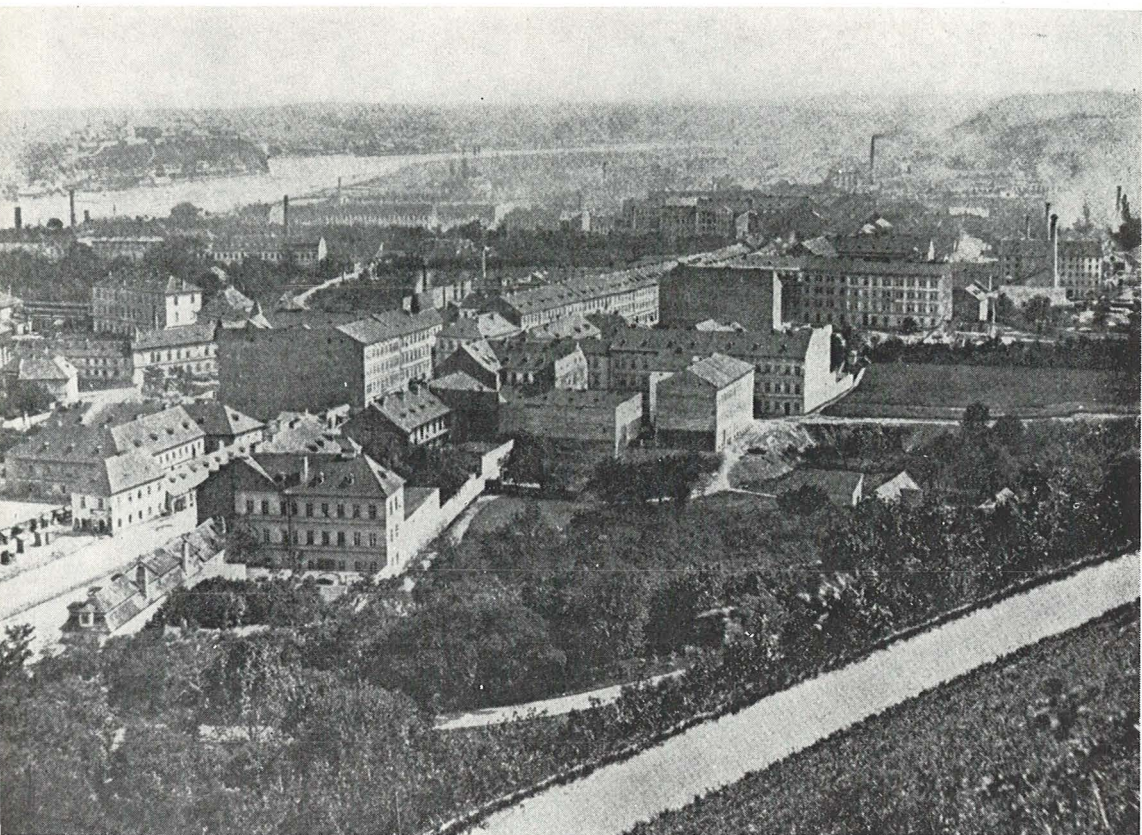

Přibližně v téže době se na levobřežním předmostí nově zformoval prostor Újezda

volném území nalezlo příležitost pro postavení jatek, velkého nádraží, plynárny a dalších potřebných zařízení. Pro ně by určitě nemělo místo uvnitř hradeb a stěží by je umístilo v jiných předměstích, která byla koncem století značně zastavěna.

První desetiletí nového století bylo v Evropě dobou, kdy se propaguje připojování rozsáhlých okolí ke starým jádrům a kdy se i v našem hlavním městě začíná prosazovat myšlenka Velké Prahy. Příznačnou argumentaci pro to snáší v Pokrokové revui z roku 1907 Vladimír Zákrejs ve stati Rozvoj velkoměsta, odvolávající se na zahraniční příklady a předvídavě vymezující rozvojové území města v hranicích, kterých dosáhlo až po téměř sedmdesáti letech. Na urbanistických studiích budoucí československé metropole a jejich nejdůležitějších součástí pracovali kromě Vladimíra Zákrejse i Antonín Balšánek, Max Urban a další významní architekti.

Vznik samostatného Československa odstranil překážky pro připojení 37 předměstských obcí a tak téměř 140 let po sloučení historických měst dochází vznikem Velké Prahy k další-

Na levém břehu podél staré silnice vyrůstal průmyslový Smíchov, patřící mezi první pražská předměstí

mu významnému kroku ve vývoji města. Praha má náhle 676 000 obyvatel a rozrůstá se na rozlohu více než 170 km², zahrnujících celé tehdy urbanizované území aglomerace. Je to na svou dobu nesporně pokrokový počín, protože například Velký Londýn čekal na své konstituování a také na svůj celkový urbanistický plán o více než dvacet let déle, a pařížské hranice dodnes obepínají jen kompaktní jádro mnohem většího mnohamiliónového sídelního útvaru.

Zároveň s Velkou Prahou je ustavena Státní regulační komise, která dostává za úkol zpracovat celkový regulační plán města. Tento plán je hotov v roce 1929 po soutěžích na jednotlivé městské sektory, jejichž nejvýznamnějším reálným výsledkem je Englova regulace Dejvic, ovlivněná jeho vídeňským školením u Otto Wagnera. Samo zpracování celkového urbanistického plánu – i mnohé v něm obsažené myšlenky – bylo tehdy nesporným přínosem a ne každé evropské město jej mělo. Pavel Janák jistě právem řekl, že po dokončení plánu by bylo třeba začít znovu. Regulační plán byl jasným produktem své doby, v níž se Praha horečně přetvářela na kapitalistické velkoměsto se všemi jeho znaky ostrých sociálních protikladů, s obchodní City v centru i nouzovými koloniemi na periferii. Ostatně samo za sebe hovoří

i desetileté projednávání a schvalování plánu, z něhož se vlastně tehdy nerealizovaly žádné koncepční záměry a sloužil jen jako základ pro spekulativní parcelaci a výstavbu.

Kromě oficiálního regulačního plánu předkládali v meziválečném desetiletí pokrokoví architekti i jejich skupiny mnohé do budoucnosti zaměřené projekty kolektivních domů a celých kolektivizovaných obytných okrsků, hlásící se především k sovětským podnětům, návrhy na řešení bytových poměrů pracujících i na typizaci a zprůmyslnění stavebnictví. Zaznamenání si zaslouží i překvapivě předvídané návrhy sítí rychlodrah a metra, stejně jako náměty – a částečně i realizace – zahradních předměstí, která neustupují před zahraničními příklady.

První připomenutí širších sídelních souvislostí hlavního města s jeho celým rájónem nalézají svůj výraz v pozoruhodné Zákrejsově představě „paralelní“ Prahy, o čtyřicet let dřívější

Dnešní situace Smíchova

Pařížská ulice je nejvýraznějším souborem ještě nedávno tak kritizované „asanační“ architektury. Dnes se oceňují její specifické hodnoty, a to nejen dokumentární

než v šedesátých letech široce publikovaná „paralelní“ Paříž. Vliv sovětského urbanismu se projevil v návrhu skupiny PAS na rozvoj Prahy ve formě lineárního města v Polabí. Obohacím obrazu města se staly i tradičněji koncipované urbanistické soubory, jako je Hypšmanův soubor administrativních budov u paty Emauz, nebo Kozákův areál dnešní Thomayerovy nemocnice. Svaz českého díla se počátkem třicátých let zařadil Janákem koncipovanou Babou mezi iniciátory tehdy stavěných vzorových bytových kolonií, z nichž byl prvním stuttgartský Weisenhof z roku 1927.

Těsně před koncem 19. století mizely v asanačních obvodech celé bloky, včetně mnoha dokladů dávného vývoje města, především na území bývalého ghetta

Nebude proto – jak doufám – přehnaným tvrzením, že Praha v první polovině našeho století patřila mezi přední světová ohniska moderního architektonického usilování nejen projekty a realizacemi jednotlivých staveb, ale do určité míry i urbanistickými koncepty, byť z nich většina v tehdejších společenských podmínkách neměla naději na uskutečnění. Ostatně to byla právě Praha – i když zdaleka ne jediná v naší zemi – v jejíchž ulicích vyrůstala vrcholná díla české moderní architektury, proměňující její vzhled a přinášející další svěbytný vklad k dílu předcházejících epoch a jejich architektonických slohů.

Po osvobození země a jejího hlavního města v roce 1945 se v podmínkách budování socialistické společnosti otevřely cesty k plánovitému rozvoji Prahy. Je téměř symbolické, že první souborný směrný územní plán hlavního města byl zpracován v roce 1948. O tři roky později začalo působit urbanistické pracoviště, jehož pokračovatelem je od roku 1961 dnešní Útvar hlavního architekta. Bylo možno urbanisticky nejen plánovat, ale počaly se také usku- tečňovat mnohé náměty, které mohly předcházející generace jen projektovat a prodiskuto- vávat. Konečně byl postaven tunelový výstup na Letnou i most přes Nuselské údolí, byla zahájena stavba metra, které dnes zajišťuje více než čtvrtinu celkového objemu městské veřejné dopravy. Nové obytné areály se začaly koncipovat jako komplexní sídelní útvary a zpracovávaly se koordinované plány rozvoje města a jeho aglomerace, sahající na severu

Proměna břevnovské návesi – před rokem 1970

a dnes

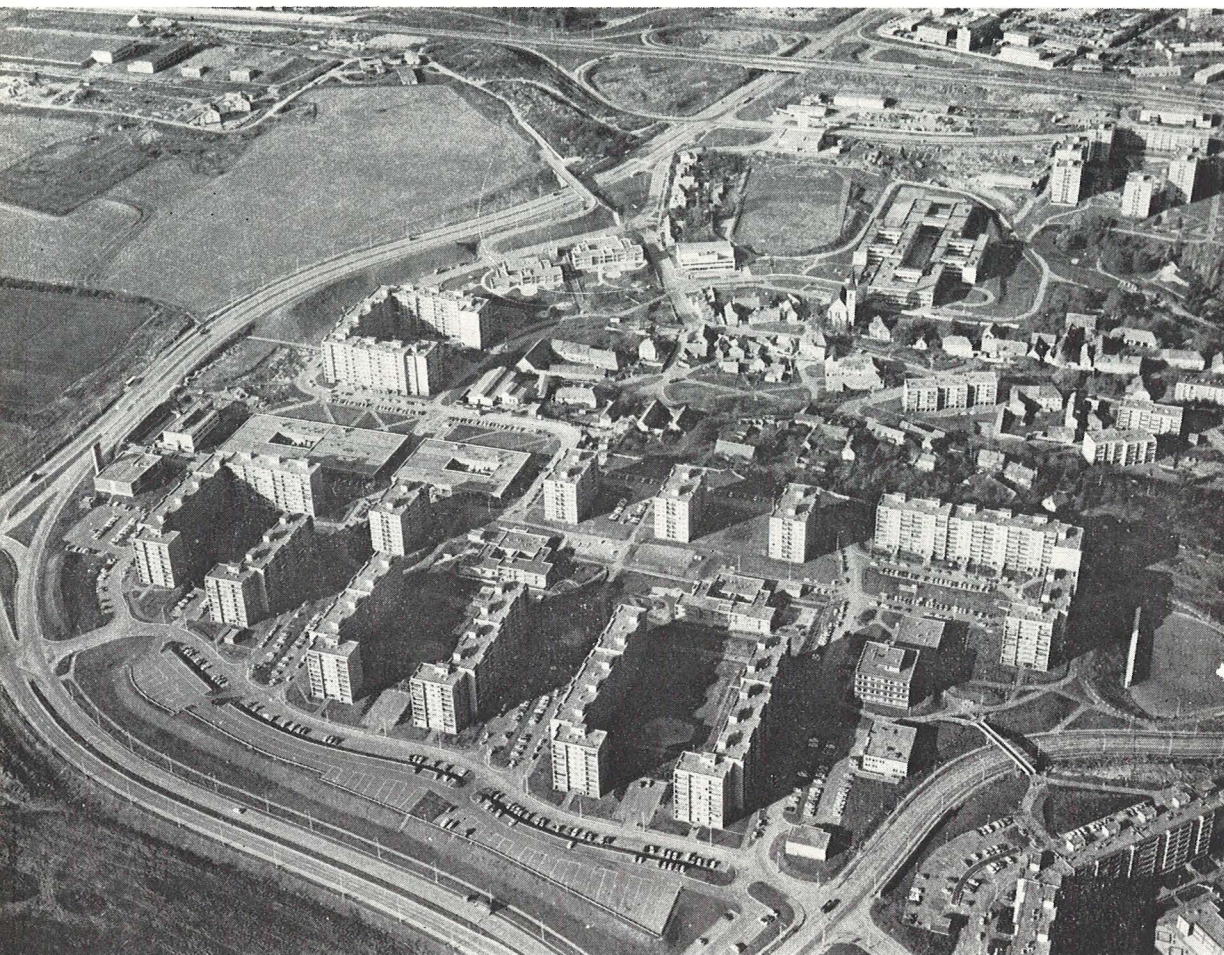

Pro Prahu druhé poloviny 20. století se stala příznačnými nová sídliště a města, obklopující ji v širokém prstenci – sídliště Modřany

až k Labi a na jihu do Posázaví. Dvakrát došlo pro potřeby nové výstavby k rozšíření městského území, které má dnes svými 500 km² trojnásobek rozlohy někdejší Velké Prahy. Zároveň se věnuje velká pozornost historickému dědictví města, jak o tom svědčí obnova nejvýznamnějších architektur, a zvláště vyhlášení Pražské památkové rezervace, obklopené navíc ochranným pásmem. Ocenění si jistě zaslouží i soustavné mnoholeté výzkumy životního prostředí – které má v Praze vážné problémy – a zpracování soustavy opatření k jeho zlepšení v generelu, který byl projednán a schválen nejvyššími orgány města i republiky.

Lze snad bez přehánění soudit, že soudobé urbanistické plánování Prahy má odbornou úroveň, která vyvolává pozornost a kladný ohlas v zahraničí. Má také velkou zodpovědnost, protože díky společenským podmínkám se jeho záměry a návrhy opravdu uskutečňují.

V současné době vstupuje urbanistický vývoj Prahy do další významné fáze, která není bez historických analogií. Po několika desetiletích extenzivního růstu nových obytných obvodů – sídlišť a „měst“ – i průmyslových okrsků na jejím vnějším okraji se ukazuje nutnost zaměřit pozornost na komplexní obnovu starších obytných čtvrtí a na modernizaci i přestavbu jejich

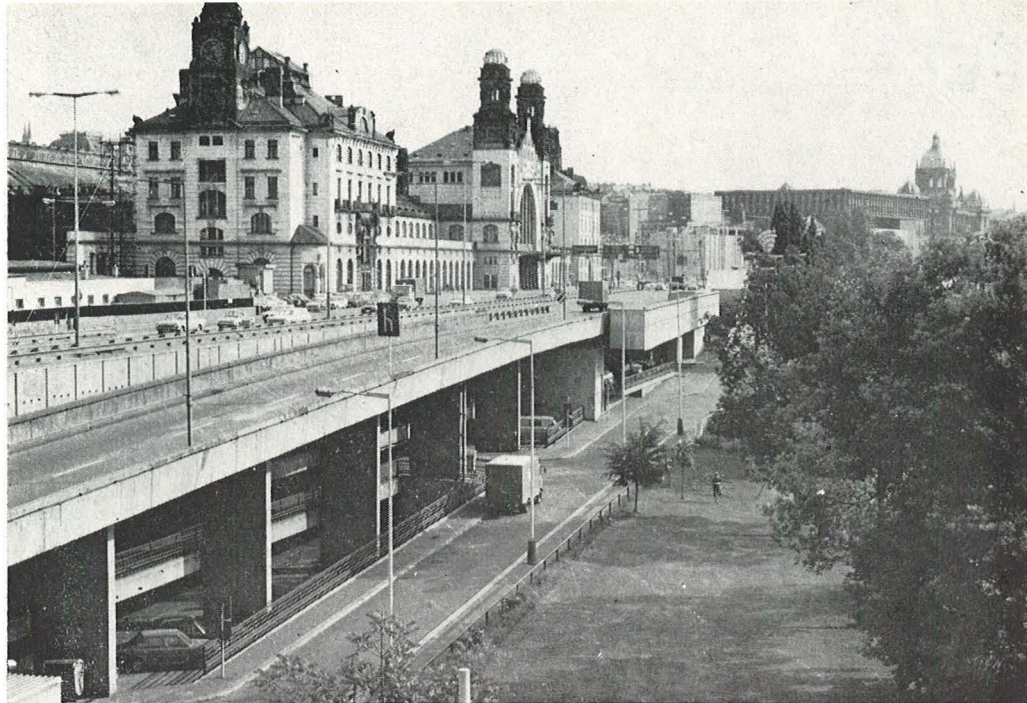

Jihozápadní Město, Stodůlky

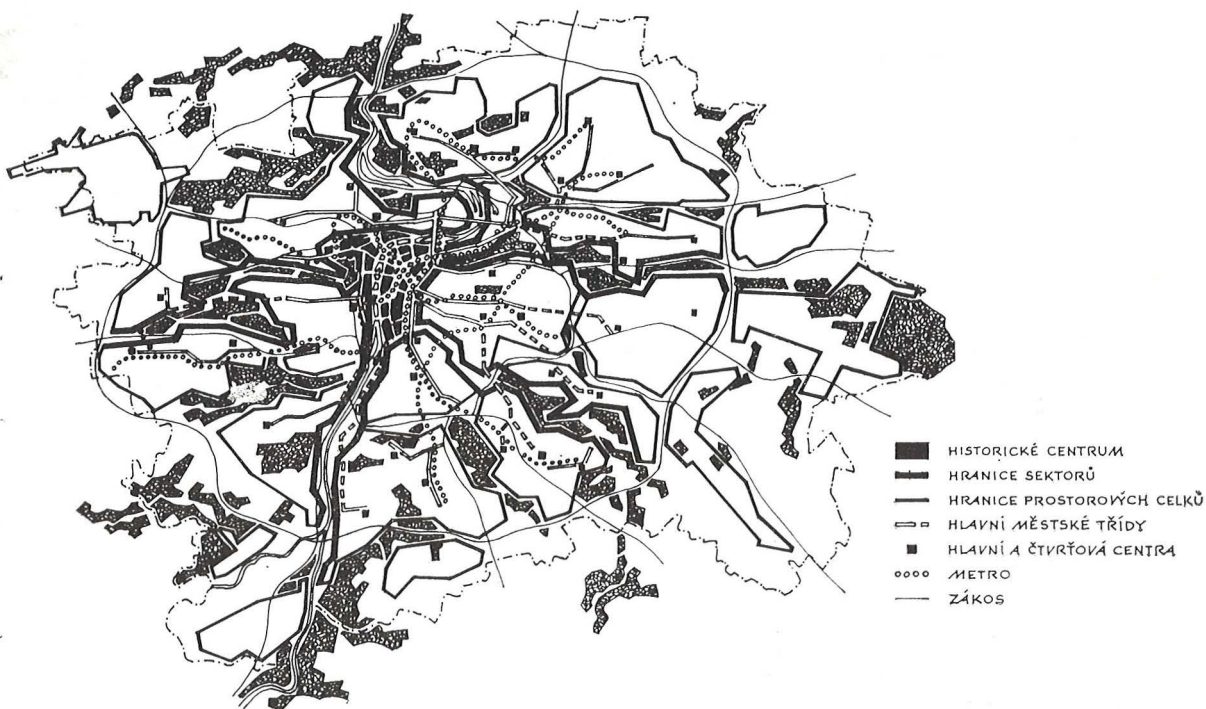
bytového fondu. Tento obrat je ovšem složitý a nelze ho uskutečnit okamžitě. Je však nezbytný, protože jen tak lze omezit další zabírání kvalitní zemědělské půdy a zároveň zmenšit nežádoucí ubývání počtu obyvatel historického jádra a vnitřního města.

Do konce století se ještě bude dále stavět Jihozápadní Město, ale zároveň se bude zvětšovat podíl modernizace a přestavby Žižkova, Vinohrad, Smíchova, Letné a Holešovic, Karlína a Libně. Zároveň začne i postupná regenerace bytového fondu historického jádra, která bude zahájena až koncem osmdesátých let na Jánském vršku a ve Vojtěšské čtvrti.

Územní plán, schválený vládou ČSR v lednu 1986, vyjadřuje celkovou urbanistickou koncepci Prahy do roku 2000. Jeho základní myšlenkou je omezit další extenzivní růst města na okrajích a věnovat více úsilí komplexní obnově jeho vnitřní části.

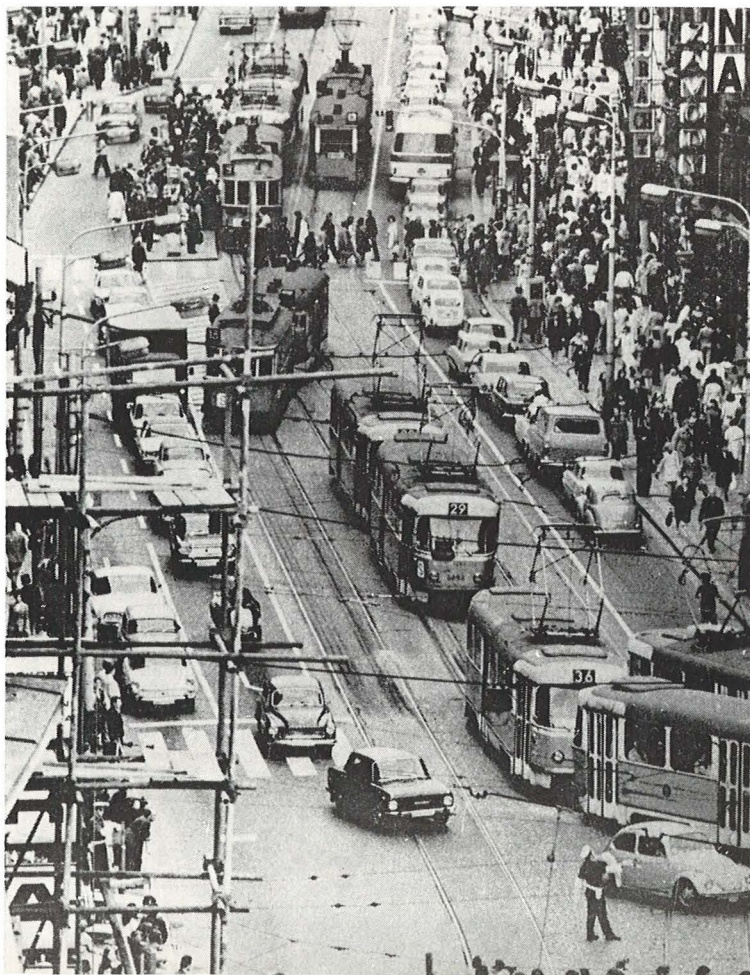

Centrum města je dnes obohacováno nejen novými společenskými objekty, ale také inženýrskými stavbami, které nemohou nenarušit dosavadní prostorové vztahy

Přikopy koncem 19. století

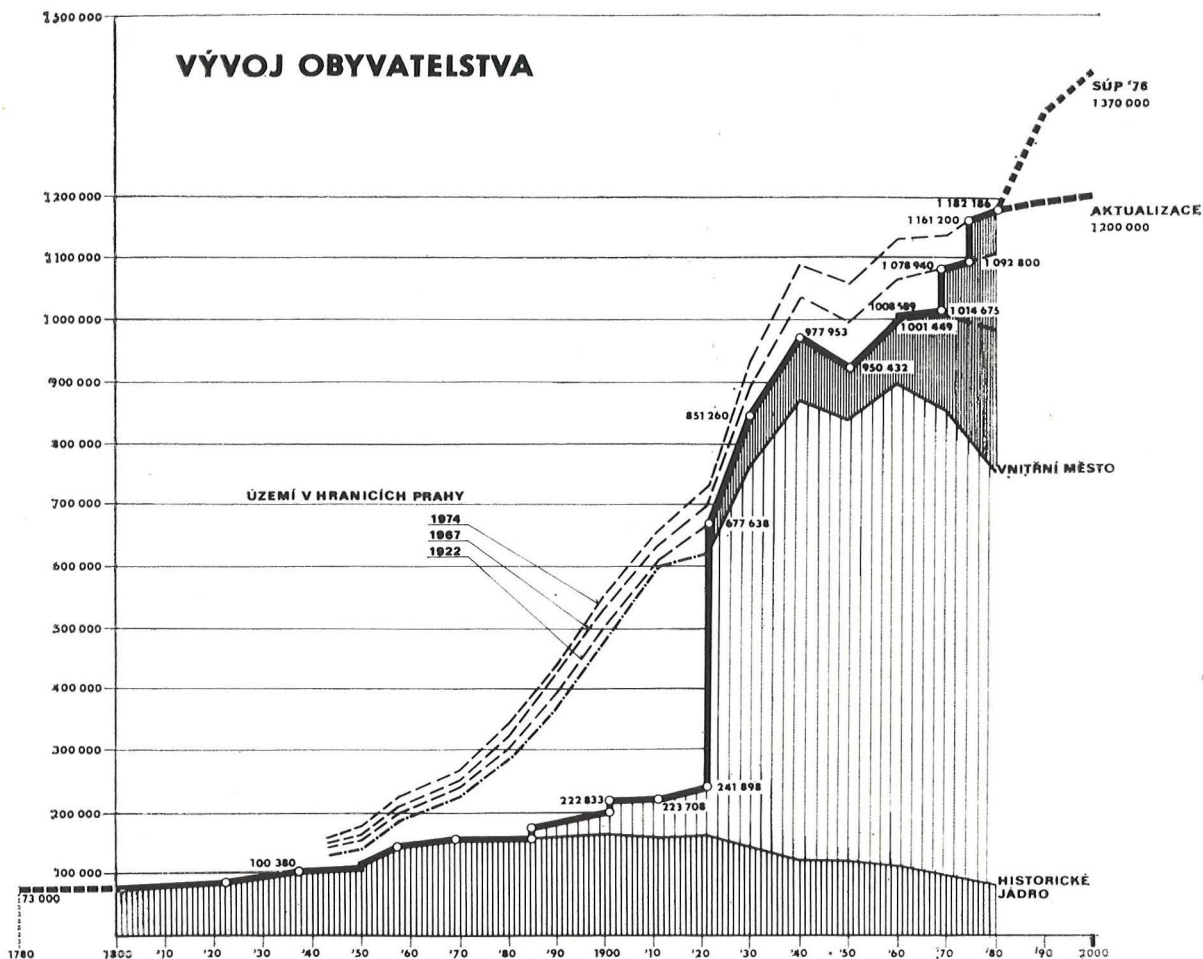
*Tentýž prostor
v polovině 20. století
jako nejzatiženější
dopravní uzel centra*

Pěší zóna – Příkopy dnes

Uplynulá dvě století znamenají pro stavební vývoj Prahy a jejích urbanistických koncepcí epochu zásadních proměn. Koncem 18. století měla Praha necelých sto tisíc obyvatel na území o rozloze 7,5 km². Dnes má město 1,2 miliónu obyvatel a rozlohu téměř 500 km², z nichž představuje výměra původního historického jádra jen jeden a půl procenta. Mezi těmito dvěma stavy prošlo město složitým vývojem, který měl své specifické znaky. Daleko více než většina evropských velkých měst si Praha uchovala své historické hodnoty a zároveň získala rysy moderní metropole. Lze proto vyjádřit naději, že tomu tak bude i v budoucnosti a že Praha vstoupí i do nového tisíciletí jako město, které je si vědomo jedinečnosti dědictví minulosti a zároveň dovede harmonicky uspokojovat i nové potřeby nastupujících generací.

VÝVOJ OBYVATELSTVA

Urbanizaci pražského prostoru vyjadřují zřetelné křivky růstu obyvatel od doby sloučení historických měst až k dnešnímu počtu. Současně již od počátku našeho století klesá počet i podíl obyvatel historického jádra a v posledních desetiletích i ve vnitřním městě, tvořeném čtvrtěmi, které vyrostly od poloviny 19. do poloviny 20. století.

Naproti tomu přibývá obyvatel v nových rozvojových územích vnějšího města, kde bude brzy žít víc než polovina všech Pražanů.